

Transformacja wartości a postawy przedsiębiorcze Polaków

Autor: Ewa Gruszevska

Artykuł opublikowany w „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2014, vol. 17, nr 3, s. 91-101

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Stable URL: http://www.annaesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2014/2014_3_gruszevska_91_101.pdf

Transition of Values and Entrepreneurial Attitudes of the Poles

Author: Ewa Gruszevska

Source: 'Annales. Ethics in Economic Life' 2014, vol. 17, no. 3, pp. 91-101

Published by Lodz University Press

Stable URL: http://www.annaesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2014/2014_3_gruszevska_91_101.pdf

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2014

Used under authorization. All rights reserved.

Ewa Gruszevska

Uniwersytet w Białymstoku, Katedra Ekonomii Politycznej
e-mail: gruszad@gmail.com

Transformacja wartości a postawy przedsiębiorcze Polaków

The Transition of Values and Entrepreneurial Attitudes of the Poles

Poland's transformation occurs in individuals' attitudes and behaviour. Several years ago, the entrepreneur in Poland was associated with corruption and borderline legal activities. Today, many entrepreneurs are looked upon as positive role models. Social acceptance of entrepreneurial attitudes in Poland is growing. Increased susceptibility to entrepreneurial behaviour in a society will increase the rate at which new businesses are established, enhancing market dynamics, and accelerating innovative changes. But in Poland entrepreneurs are not seen as a positive example, unlike in the United States. Willingness to take risks, self-expression and independence are not met with social acceptance, especially if rewarded with high incomes. The research undertaken by the author is aimed at analysing the essence of entrepreneurial attitudes and changes in the social acceptance of entrepreneurial behaviour.

Keywords: entrepreneurial attitudes, systemic transformation, value systems

JEL Classification: J23, L26, P31

1. Wstęp

Przedsiębiorczość jest kategorią badaną przez ekonomistów od dawna. Mimo napisania wielu prac wciąż nie zgłębiono jednak w pełni jej natury i nadal jest ona przedmiotem zainteresowania naukowców. W polskiej ekonomii zagadnienie to nabrało szczególnego znaczenia wraz z transformacją systemową i uwolnieniem „ukrytych w społeczeństwie pokładów” przedsiębiorczości. Eksplozja aktywności gospodar-

czej była możliwa wraz ze zmianą otoczenia instytucjonalno-prawnego w Polsce i w innych krajach przechodzących zmianę systemową w kierunku gospodarki rynkowej. Cichym sprawcą tej ogromnej dynamiki był system instytucji nieformalnych oparty na wyznawanych wartościach i przekonaniach, które w poprzednim układzie politycznym były ukrywane i niepożądane. Wagę systemu wartości podkreślił J. Szomburg, stwierdzając:

[n]ie zbudujemy w Polsce efektywnego ustroju politycznego i gospodarczego, jeśli nie zrozumiemy sami siebie i nie określimy systemu wartości, na którym chcielibyśmy oprzeć naszą przyszłość¹.

Podjmując się przedstawienia przedsiębiorczości i jej zmian w Polsce, w artykule postawiono za cel zbadanie, czy systemy wartości (będące podstawą instytucji) sprzyjają wysokiej aktywności gospodarczej. Główną osią rozważań była analiza wpływu wybranych elementów składowych systemów wartości na intencje przedsiębiorcze.

2. Ekspansja przedsiębiorczości w Polsce

Przedsiębiorczość jest to cecha ludzi, która ujawnia się w relacji człowiek – otoczenie. Jest ona postawą wobec świata zewnętrznego wyrażającą się w podejmowaniu aktywności jednostek i grup. Bez ujawnienia się zachowań przedsiębiorczych niemożliwy jest postęp gospodarczy – wydaje się, że to właśnie przedsiębiorczość stanowi sedno działalności gospodarczej². Bez wspomnianych procesów oraz przedsiębiorczych osób, które je inicjują i prowadzą, niemożliwa byłaby żadna zmiana, a gospodarka znajdowałaby się w stanie stagnacji³. Przedsiębiorczość jest nieodłączną własnością człowieka racjonalnie gospodarującego i wiąże się z każdą aktywnością⁴. Przedstawia się ją jako: cechę i element osobowości ludzi, jako zachowanie i sposób działania, składnik kompetencji, efekt synergiczny cech, zachowań i umiejętności⁵. Pomiar wszystkich aspektów jest niemożliwy, dlatego przedsiębiorczość bada się w sposób pośredni: przez analizę dynamiki nowych przedsiębiorstw, analizę liczby osób, które założyły bądź planują założenie firmy, oraz analizę skali inwestycji.

Badając przedsiębiorczość w polskiej gospodarce, nie sposób nie dostrzec ogromnego przyrostu liczby firm, do jakiego doszło w latach 90. XX wieku.

¹ J. Szomburg, *Wartości lekarstwem dla Polski* [w:] *System wartości i norm społecznych podstawą rozwoju Polski*, IBnGN, Gdańsk 2005, s. 13.

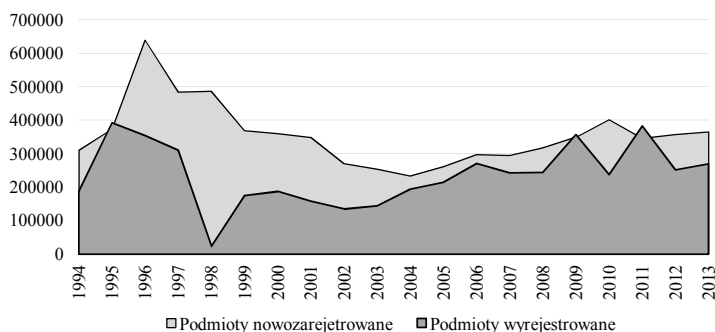
² W ujęciu jednego z twórców współczesnej koncepcji przedsiębiorcy i przedsiębiorczości J.A. Schumpetera przedsiębiorczość to dynamiczna siła, podstawa mechanizmu działającego w sercu kapitalizmu. Należy badać ją w perspektywie historycznej wraz z analizą rynków, przemysłu, całych gospodarek, systemów politycznych i ich zmian; G. Jones, R.D. Wadhvani, *Schumpeter's Plea: Rediscovering History and Relevance in the Study of Entrepreneurship*, HBS Working Papers Collection, No. 2, 2006, s. 5–6.

³ M. Mccaffrey, *Entrepreneurship, Economic Evolution, and the End of Capitalism: Reconsidering Schumpeter's Thesis*, „The Quarterly Journal of Austrian Economics” 2009, vol. 12, No. 4, s. 6.

⁴ L. von Mises, *Ludzkie działanie*, Instytut Ludwiga von Misesa, Warszawa 2007, s. 219.

⁵ K. Kwarcia, *Psychologiczne wyznaczniki skutecznego przedsiębiorcy* [w:] *Psychologiczne wyznaczniki sukcesu w zarządzaniu*, red. S.A. Witkowski, tom VI, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003, s. 146–147.

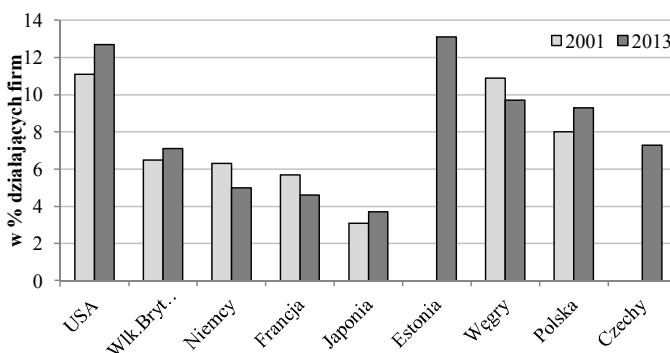
Wykres 1. Podmioty nowo rejestrowane i wyrejestrowywane w Polsce (1994–2013)

Źródło: *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON*, GUS, Warszawa z lat 1996–2014.

Większość nowych przedsiębiorstw były to małe jednostki, często jednoosobowe. Szczyt ekspansji przypadł na rok 1996, kiedy założono blisko 640 tys. nowych firm. Największy przyrost firm (liczba nowych pomniejszona o przedsiębiorstwa wyrejestrowane) miał natomiast miejsce w 1998 roku (ok. 460 tys. firm netto). W drugiej dekadzie XXI wieku tempo przyrostu firm jest niższe, jednak powstawanie 360 tys. nowych firm rocznie (ok. 9% firm istniejących) należy uznać za osiągnięcie, tym bardziej że jest to jeden z lepszych wyników wśród krajów o wysokim poziomie rozwoju (wykres 2). Należy zwrócić jednak uwagę na to, że bardzo dużo firm upada – nie są one w stanie funkcjonować dłużej niż 2–3 lata.

Wykres 2. Współczynnik „narodzin” firm w Polsce i wybranych krajach, 2001 i 2013 r.

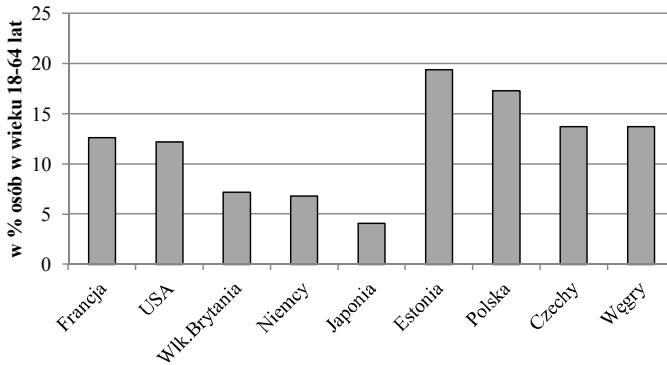
Źródło: *Global Entrepreneurship Monitor*, 2014; baza danych: <http://www.gemconsortium.org/key-indicators> (data dostępu: 21.04.2014).

Przedsiębiorczość jest aktywną postawą ludzi, która uzewnętrznia się w działaniach skierowanych na kreowanie nowej rzeczywistości. Przedsiębiorca przez swoją aktywność zmienia świat, przyczynia się do tworzenia nowego porządku⁶.

⁶ T. Knudsen, R. Swedberg, *Capitalist Entrepreneurship: Making Profit through the Unmaking of Economic Orders*, „Capitalism and Society” 2009, vol. 4, issue 2, s. 16.

Celem tych procesów jest dążenie do osiągnięcia większych korzyści indywidualnych. Przekształcenie gospodarki polskiej na tory rynkowe umożliwiło wybór legalnej drogi dbania o „własne interesy”. W poprzednim systemie prywatna działalność gospodarcza była niepożądana, a wszelkie jej przejawy były oficjalnie ograniczane i tępienie⁷. Uwalnianie potencjału przedsiębiorczości rozpoczęło się bardzo intensywnie, z czasem dynamika ta się zmniejszyła. Obecnie Polska nadal jest zaliczana do krajów o dużej dynamice zakładanych przedsiębiorstw. Odsetek osób, które chcą rozpocząć własną działalność gospodarczą, jest jednym z wyższych w krajach europejskich (wykres 3). Potwierdzają to również inne badania⁸. Wskazuje to na niewyczerpany potencjał, który przy odpowiednich bodźcach i uwarunkowaniach mógłby być wykorzystany w znacznie większym stopniu.

Wykres 3. Nieujawniona przedsiębiorczość (intencje przedsiębiorcze)* w Polsce i wybranych krajach w 2013 r.

* Odsetek osób w wieku 18–64 lat, które w ciągu najbliższych 3 lat zamierzają podjąć działalność gospodarczą

Źródło: *Global Entrepreneurship Monitor*, 2014, op. cit.

Dane ujawniają stosunkowo wysoki udział Polaków, którzy w nieodległym czasie założyli firmę (9,3% w ciągu ostatnich 42 miesięcy)⁹. Prawie 40% Polaków uważa, że ma zdolności przedsiębiorcze, 20,4% rozpoznaje szanse w zaistnieniu na rynku. Jednak dla aż ponad 58% strach przed niepowodzeniem jest przeszkodą w rozpoczęciu działalności gospodarczej¹⁰.

Podnoszenie poziomu przedsiębiorczości wymaga wsparcia odpowiednich cech oraz wzmocnienia postaw. Wydaje się, że postawy przedsiębiorcze są ujawnieniem

⁷ J. Winiecki, *Transformacja postkomunistyczna. Studium przypadku zmian instytucjonalnych*, C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 204–205.

⁸ Według badań 40% Polaków uważa, że bardzo prawdopodobne lub prawdopodobne jest, że podejmą się samozatrudnienia w ciągu najbliższych 5 lat. Tylko 32% mieszkańców UE27 jest tego zdania. *Entrepreneurship in the EU and Beyond, Country Report Poland*, Flash Eurobarometer 354, TNS Political & Social, European Commission, 2012, s. 6.

⁹ *Global Entrepreneurship Monitor 2014*, op. cit.

¹⁰ *GEM. Polska. Raport, PARP*, Warszawa 2013, s. 14.

požadanych właściwości człowieka nowoczesnego, czyli takiego, który aktywnie uczestniczy w procesie zmian społecznych, gospodarczych i politycznych, z pełną świadomością i bez obaw funkcjonuje w permanentnie zmieniającym się świecie, systematycznie przekraczając swoje dotychczasowe możliwości¹¹.

Istnieje cały zbiór tzw. predyktorów przedsiębiorczości o charakterze osobowościowym i temperamentalnym, poznawczym, motywacyjnym i kulturowym¹². Dodatkowo powinny być stworzone odpowiednie instytucje formalne i ukształtowane instytucje nieformalne. Jednostka, która otrzymuje wsparcie ze strony innych ludzi, która działa w otoczeniu sprzyjających instytucji nieformalnych, może skuteczniej podejmować aktywność i osiągać korzyści¹³. Natomiast w razie braku odpowiedniego „wyposażenia” człowieka w wewnętrzne determinanty przedsiębiorczości niezbędne jest zastosowanie bodźców zewnętrznych. Pozwolą one na zainicjowanie działalności z perspektywy jednostki oraz umożliwią jej wplecenie w maszynę gospodarczą.

3. Systemy wartości a przedsiębiorczość

Systemy wartości poszczególnych społeczeństw mogą w różnym stopniu kształtować postawy przedsiębiorcze. Dominujące przekonania wyrażające się w normach i zasadach działania formują tzw. kulturę przedsiębiorczości. Działania gospodarcze, jak i inne podejmowane przez ludzi, są osadzone w kontekście kulturowym. Wydaje się, że szczególne znaczenie w tym ujęciu ma stosunek ludzi do aktywności gospodarczej oraz do korzyści z niej osiąganych. Bez odpowiednio ukształtowanego (kształtującego się) systemu wartości, przekonań, norm – które to formują percepcję świata – niemożliwe jest, by podejmowane były działania nazywane przedsiębiorczymi. Ekonomiści wskazują, że kraje o większym zróżnicowaniu kulturowym są w stanie osiągać wyższy poziom przedsiębiorczości¹⁴. Związek ten nie jest jednak jednoznaczny – inne badania wykazały, że zależność przedsiębiorczości i zróżnicowania kulturowego przypomina raczej kształt litery U i wciąż nie jest w pełni dookreślona¹⁵.

Transformacja ustrojowa w gospodarce polskiej była zapalnikiem, który wywołał eksplozję przedsiębiorczości. We wcześniejszych okresach Polacy nie wykazywali się szczególną aktywnością związaną z działalnością na własny rachunek – poprzedni system miał destrukcyjny wpływ na postawy przedsiębiorcze. Najczęściej ujawniające się zachowania miały charakter: bierno-produktywno-antyindywidualistyczny oraz obronno-zachowawczo-rozszczeniowy. W takich warunkach nie można było mówić o duchu kapitalizmu wyrażającym się w dążeniu do celów indywidual-

¹¹ S.A. Witkowski, *Psychologiczne predyktory przedsiębiorczości* [w:] *Innowacyjna przedsiębiorczość. Teorie, badania, zastosowania praktyczne, perspektywa psychologiczna*, red. A. Strzałecki, Academica Wyd. SWPS, Warszawa 2011, s. 25.

¹² *Ibidem*, s. 44–45.

¹³ S. Manic, „Puzzle” of Entrepreneurship: Some Methodological Perplexities, „Economic Themes” 2009, vol. XLVII, No. 4, s. 143.

¹⁴ R.S. Sobel, N. Dutta, S. Roy, *Does Cultural Diversity Increase the Rate of Entrepreneurship?*, „Review of Austrian Economics” 2010, vol. 23, s. 282–284.

¹⁵ E. Nikolova, D. Simroth, *Does Cultural Diversity Help or Hinder Entrepreneurs? Evidence from Eastern Europe and Central Asia*, EBRD Working Paper No. 158, 2013, s. 19–20.

alnych, skłonności do samorealizacji, zrywaniu z tradycyjnym myśleniem. Zresztą w społeczeństwie, w którym państwowa posada cieszyła się najwyższym uznaniem, a „prywaciarz” kojarzony był z kombinowaniem, chciwością i oszustwem, przedsiębiorczość nie mogła urosnąć do rangi zasady – podstawy gospodarki.

Koniec lat 80. przyniósł jednak przełom. Radykalna zmiana, jaka dokonana się w polskim społeczeństwie, była wywołana głębokim niezadowoleniem z ówczesnej sytuacji gospodarczej i braku perspektyw jej poprawy. Stopniowo umacniała się postawa przedsiębiorczo-podmiotowa, dotycząca jednostek dążących do podmiotowości w każdej sferze życia, wykazujących skłonność do pracy na własny rachunek oraz do udziału w decydowaniu o zmianach w sferze politycznej, gospodarczej i społecznej¹⁶.

Tabela 1. Rodzaje mentalności: kultury sprzyjające postępowi a zachowawcze

Cechy kultur sprzyjających postępowi	Cechy kultur zachowawczych
(1) myślenie ukierunkowane perspektywicznie	(1) orientacja na przeszłość i terażniejszość
(2) praca jako podstawa dobrego życia	(2) praca jest brzemieniem
(3) oszczędności jako źródło inwestycji i finansowego bezpieczeństwa	(3) oszczędność zagrożeniem dla egalitarnego <i>status quo</i>
(4) edukacja jako podstawa rozwoju	(4) marginalna rola edukacji
(5) kompetencje jako źródła zmian na lepsze	(5) koneksje i rodzina koniecznymi warunkami zmian na lepsze
(6) szeroki promień identyfikacji i zaufania wykraczający poza rodzinę	(6) niewielki promień identyfikacji i zaufania z rodziną wyznaczającą granice wspólnoty
(7) rygorystyczny kodeks etyczny	(7) mniej rygorystyczny kodeks etyczny
(8) sprawiedliwość i uczciwość w kontaktach międzyludzkich	(8) sprawiedliwość, podobnie jak osobista kariera, uzależniona jest od znajomości i zasobności portfela
(9) władza ukierunkowana w stronę rozproszenia i struktur poziomych	(9) ciężenie władzy ku koncentracji i strukturom pionowym
(10) niewielki wpływ instytucji religijnych na życie świeckie	(10) myślenie ortodoksyjne i konformizm, któremu sprzyjają instytucje religijne

Źródło: T. Bał-Woźniak, *Innowacyjność w ujęciu podmiotowym. Uwarunkowania instytucjonalne*, PWE, Warszawa 2012, s.150.

Wraz ze zmianą instytucji formalnych do głosu zaczęły dochodzić wartości ukryte i zwiększała się skala działalności podejmowanej na własny rachunek. Większa swoboda w gospodarce pozwalała na większą różnorodność wyboru, więcej możliwości i szans. Odejście od tradycyjnych zachowań i od dotychczasowych wzorców zachowań pozwalało uzyskiwać większe korzyści. Można wskazać kilka podstawowych elementów systemów wartości, które działają korzystnie lub hamują przedsiębiorczość (tabela 1). Warto sprawdzić, na ile wartości uznawane za sprzyjające przedsiębiorczości bądź też kultury zachowawcze ujawniają się w społeczeństwie polskim.

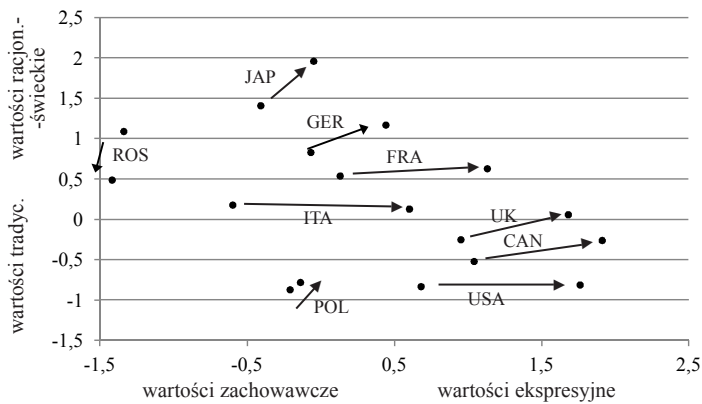
Zmiany myślenia i postępowania ujawniające się w społeczeństwie polskim odzwierciedlają względnie trwałe kierunek ewolucji kulturowej¹⁷, który można

¹⁶ J. Koralewicz, M. Ziółkowski, *Mentalność Polaków. Sposoby myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym 1988–2000*, Wyd. Nauk. Scholar, Collegium Civitas Press, Warszawa 2003, s. 179–181.

¹⁷ Przykładowo: R.F. Inglehart, Ch. Welzel, *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*, Cambridge University Press 2005; R.F. Inglehart, Ch. Welzel, *Changing Mass Priorities: The Link between Modernization and Democracy*, „Perspectives on Politics” 2010, vol. 8, No. 2.

dostrzec w wielu społeczeństwach krajów wysoko rozwiniętych. Kraje o wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego odnotowują najwyższy stopień przyjmowania wartości racjonalno-świeckich oraz postmaterialistyczno-indywidualistycznych¹⁸. Analiza badań pozwala wnioskować o tendencji wzrostowej w tych krajach, jeśli chodzi o aktywność, otwartość oraz swobodne decydowanie o sobie. Upowszechniają się też działania, których bazą są decyzje podejmowane w oparciu o racjonalizm i wzorce świeckie¹⁹. W porównaniu do krajów G7 Polska wykazała się mniejszą dynamiką odejścia od wartości tradycyjnych i zachowawczych niż pozostałe społeczeństwa (wykres 4). Jednocześnie zmniejszał się poziom rygorystyki (mimo że wśród społeczeństw europejskich jest on stosunkowo wysoki) ocen naruszania norm społecznych, a także rósł stopień permissywności zasad moralnych²⁰.

Wykres 4. Wartości przetrwania i samoekspresji oraz tradycyjne i racjonalne w krajach G8 i Polsce w latach 1981–2006*

* Polska i Rosja 1990–2006

Źródło: Załącznik do: R.F. Inglehart, Ch. Welzel, *The WVS Cultural Map of the World*, 2010; http://www.worldvaluessurvey.org/wvs/articles/folder_published/article_base_54 (data dostępu: 12.04.2014).

Zmiana w systemach wartości Polaków obejmuje wzrost ekspansywności, wyrażający się w większej skłonności do samorealizacji, skupianiu się na własnych celach. Równocześnie jest to stopniowe odchodzenie od wartości zachowawczych – które cechują społeczeństwa żyjące w warunkach dużej niestabilności. Wydaje się, że jest realna podstawa ku wzrostowi przedsiębiorczości. Mimo to jednak należy stwierdzić, że Polaków cechuje wciąż większa zachowawczość niż w przypadku krajów wysoko rozwiniętych. Charakteryzuje ich również silne przywiązanie do wartości tradycyjnych, co ma u podstaw dużą religijność. Wydaje się, że wynika to

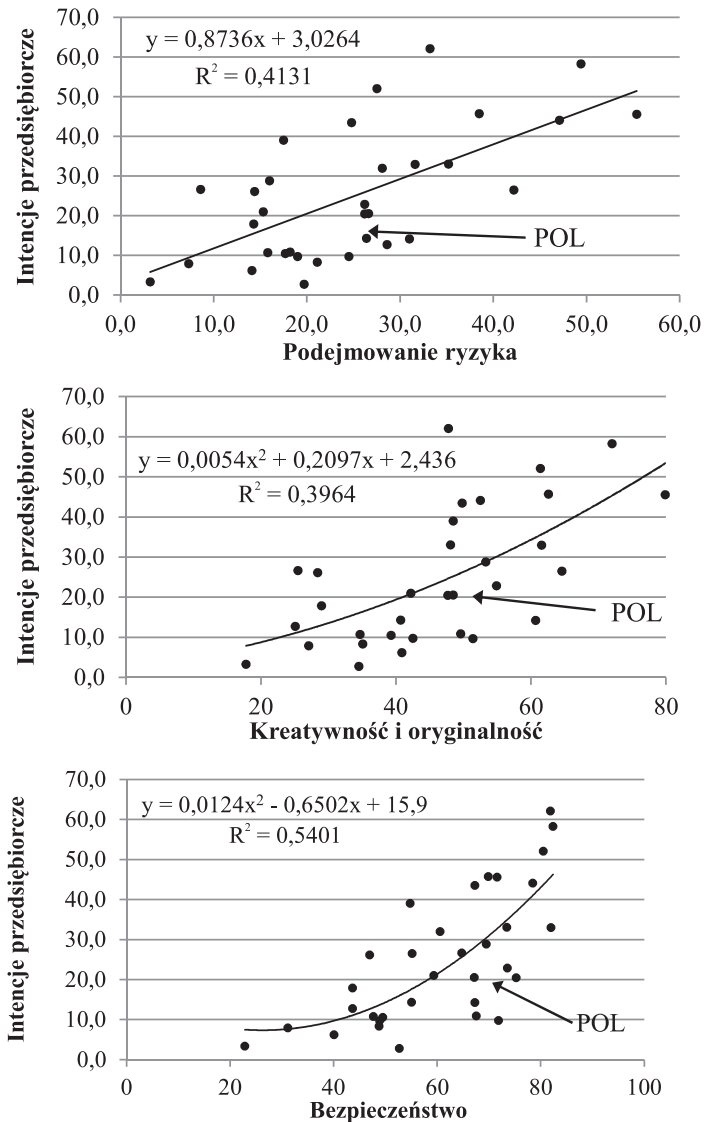
¹⁸ A. Jasińska-Kania, *Zmiany wartości Polaków a procesy transformacji, europeizacji i globalizacji* [w:] *Wartości i zmiany. Przemiany postaw Polaków w jednoczącej się Europie*, red. A. Jasińska-Kania, Wyd. Nauk. SCHOLAR, Warszawa 2012, s. 336.

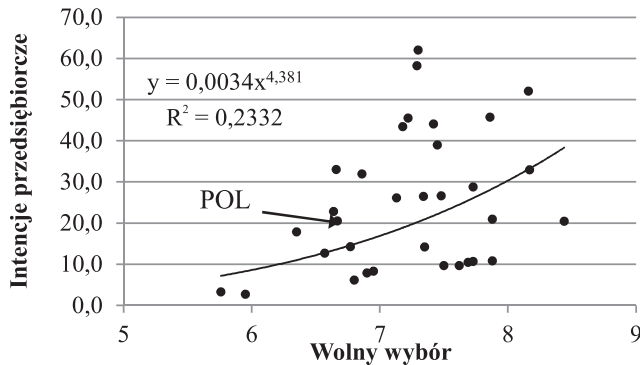
¹⁹ Wśród krajów G8 wyróżnia się Rosja, w której obserwowany jest odwrót od wartości racjonalno-świeckich w kierunku tradycyjnych oraz od wartości samoekspresji do zachowawczych.

²⁰ A. Jasińska-Kania, *Między rygorystyką a permissywnością: przemiany moralności w Polsce i Europie* [w:] *Wartości i zmiany...*, op. cit., s. 115.

również z niskiego zaufania do innych i niepewności sytuacji. Wzrost wskaźnika wartości racjonalno-świeckich oznaczałby większy indywidualizm oraz niezależność w działaniach, większą otwartość na zmiany i nowe bodźce, a także większą skłonność do podejmowania ryzyka. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że są kraje, które z powodzeniem łączą wysoką dynamikę działalności gospodarczej i przywiązanie do wartości tradycyjnych. Tak jest chociażby w USA (wykres 4).

Wykres 5. Wpływ wybranych elementów składowych systemu wartości na intencje przedsiębiorcze* (2010–2014)

*Podejmowanie ryzyka: Czy dana osoba uważa, że przygody i podejmowanie ryzyka są dla niej ważne (chce mieć ekscytujące życie)?

Kreatywność i oryginalność: Czy dana osoba uważa za ważne: wymyślanie nowych pomysłów i bycie kreatywnym, wykonywanie różnych rzeczy na swój sposób?

Bezpieczeństwo: Czy ważne jest życie w bezpiecznym otoczeniu i unikanie wszystkiego, co może być niebezpieczne?

Wolny wybór: W jakiej mierze dana osoba ma wolność wyboru i kontrolę nad własnym życiem? (skala punktowa 1–10, im wyższy wskaźnik, tym większa swoboda i kontrola nad własnym życiem)

Intencje przedsiębiorcze – odsetek populacji ludzi w wieku 18–64 lat (osoby nieprowadzące działalności gospodarczej), którzy zamierzają rozpocząć działalność gospodarczą w ciągu trzech lat

Badanie objęło 33 kraje świata, dla których uzyskano obserwacje w raporcie GEM (uśrednione dane z lat 2010–2014) oraz World Values Survey Wave 6: 2010–2014.

Źródło: *Global Entrepreneurship Monitor, 2014...* op. cit.; World Values Survey Wave 6: 2010–2014; <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> (data dostępu: 29.04.2014)

Nie ulega jednak wątpliwości, że następuje stopniowe przewartościowanie norm społecznych, zmienia się sposób myślenia Polaków. Coraz więcej wyznawanych wartości ewoluuje w kierunku dominującym w Europie. W procesie tym dostrzegana jest zmiana w sposobie myślenia o działalności gospodarczej i jednostkach, które ją podejmują. Przedsiębiorca przestaje być oceniany bardzo negatywnie²¹, jako kombinator i wyzyskiwacz, a jest postrzegany jako ten, który daje pracę i kreuje nowe produkty. W opinii Polaków na początku lat 90. firmy prywatne były zakładane głównie przez osoby mające znajomości i powiązania w różnych instytucjach (około 60%), a w następnej kolejności przez jednostki mające pomysł na własny biznes (30%). W 2014 roku preferencje te są już inne: w 48% zakładanie firm należy przypisywać kreatywności i wysiłkowi, a już tylko 39% koneksjom²². Z badań z 2012 roku wynika, że 89% Polaków (87% mieszkańcy UE27) jest zdania, że przedsiębiorcy dają innym pracę, zaś 87% (79% mieszkańcy UE27), że kreują nowe produkty i usługi, z których korzystają wszyscy. Wciąż jednak panuje przekonanie o wyzyskiwaniu pracowników przez pracobiorców (91% – Polacy, 57% – UE27), oraz że dbają oni tylko o własną kieszeń (56% – Polacy, 52% – UE27)²³.

²¹ Nadal Polacy nie wykazują wysoce pozytywnego nastawienia do przedsiębiorców. Dla porównania w USA pozytywnych ocen przedsiębiorców jest ponad dwukrotnie więcej; *Entrepreneurship in the EU and beyond. A survey in the EU, EFTA countries, Croatia, Turkey, the US, Japan, South Korea and China. Analytical Report*, Flash Eurobarometer 283, The Gallup Organization 2010, s. 24–30.

²² *Polacy o gospodarce wolnorynkowej*, Komunikat z badań CBOS, nr 31, Warszawa 2014, s. 8–9; www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2014/K_031_14.PDF (data dostępu: 16.04.2014).

²³ *Entrepreneurship in the EU and beyond...*, op. cit., s. 11.

Inicjowanie działalności gospodarczej uwarunkowane jest upowszechnieniem skłonności do działania i podejmowania ryzyka, wytrwałością w realizacji celów, elastycznością, kreatywnością i oryginalnością. Ważna jest też swoboda działalności. Jednostki powinny mieć umiejętność współpracy z innymi uczestnikami rynku. Jest to warunek ich przetrwania²⁴. Takie elementy systemów wartości jak: podejmowanie ryzyka, kreatywność, wolność wyboru czy bezpieczeństwo tłumaczyć mogą od 23% do 54% zmienności intencji przedsiębiorczych (wykres 5). W Polsce dużo większe znaczenie ma możliwość podejmowania samodzielnych decyzji, przez nikogo niekierowanych. Wolność w decydowaniu o kierunkach działania silniej wpływa na decydowanie się na własną działalność, niż wynika z przedstawionej zależności dla 33 krajów świata.

4. Podsumowanie

Celem podjętych rozważań było wskazanie zmian, jakie dokonały się w Polsce w zakresie wartości związanych z przedsiębiorczością. W artykule przedstawiono kilka najważniejszych czynników stojących u podstaw dynamiki aktywności gospodarczej. Zwrócono uwagę na: ekspansywność/zachowawczość oraz wartości tradycyjne/racjonalno-świeckie. W Polsce silniejsza zmiana dotyczy wzrostu w kierunku ekspansywności niż w kierunku wartości racjonalno-świeckich (uderzający jest niski poziom tych ostatnich). Tendencja przemian systemów wartości jest zbieżna z dominującym kierunkiem w społeczeństwach europejskich. Podjęto też próbę określenia siły oddziaływania wybranych elementów systemu wartości na inicjatywę przedsiębiorczą. W Polsce w porównaniu z innymi krajami większe znaczenie w mobilizowaniu przedsiębiorczości ma wolność wyboru.

Bibliografia

- Bal-Woźniak T., *Innowacyjność w ujęciu podmiotowym. Uwarunkowania instytucjonalne*, PWE, Warszawa 2012.
- Entrepreneurship in the EU and beyond, Country Report Poland, Flash Eurobarometer 354, TNS Political & Social*, European Commission, 2012.
- Entrepreneurship in the EU and beyond. A survey in the EU, EFTA countries, Croatia, Turkey, the US, Japan, South Korea and China. Analytical Report, Flash Eurobarometer 283*, The Gallup Organization 2010.
- GEM. Polska. Raport*, PARP, Warszawa 2013.
- Global Entrepreneurship Monitor, 2014*; baza danych: <http://www.gemconsortium.org/key-indicators> (data dostępu: 21.04.2014).
- Inglehart R.F., Welzel Ch., *Changing Mass Priorities: The Link between Modernization and Democracy*, „Perspectives on Politics” 2010, vol. 8, No. 2.
- Inglehart R.F., Welzel Ch., *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*, Cambridge University Press 2005.

²⁴ V.M.J. Nassif, A.N. Ghobril, N.S. de Silva, *Understanding the Entrepreneurial Process: a Dynamic Approach*, „Brazilian Administration Review” 2010, vol. 7, No. 2, s. 223.

- Inglehart R.F., Welzel Ch., *The WVS Cultural Map of the World*, 2010, www.worldvaluessurvey.org/wvs/articles/folder_published/article_base_54 (data dostępu: 12.04.2014).
- Jasińska-Kania A., *Między rygoryzmem a permisywnością: przemiany moralności w Polsce i Europie* [w:] *Wartości i zmiany. Przemiany postaw Polaków w jednoczącej się Europie*, red. A. Jasińska-Kania, Wyd. Nauk. Scholar, Warszawa 2012.
- Jasińska-Kania A., *Zmiany wartości Polaków a procesy transformacji, europeizacji i globalizacji* [w:] *Wartości i zmiany. Przemiany postaw Polaków w jednoczącej się Europie*, red. A. Jasińska-Kania, Wyd. Nauk. Scholar, Warszawa 2012.
- Jones G., Wadhvani R.D., *Schumpeter's Plea: Rediscovering History and Relevance in the Study of Entrepreneurship*, HBS Working Papers Collection, No. 2, 2006.
- Knudsen T., Swedberg R., *Capitalist Entrepreneurship: Making Profit through the Unmaking of Economic Orders*, „Capitalism and Society 2009”, vol. 4, issue 2.
- Koralewicz J., Ziółkowski M., *Mentalność Polaków. Sposoby myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym 1988–2000*, Wyd. Nauk. Scholar, Collegium Civitas Press, Warszawa 2003.
- Kwarciak K., *Psychologiczne wyznaczniki skutecznego przedsiębiorcy* [w:] *Psychologiczne wyznaczniki sukcesu w zarządzaniu*, red. S.A. Witkowski, tom VI, Wyd. UW, Wrocław 2003.
- Manic S., „Puzzle” of entrepreneurship: some methodological perplexities, „Economic Themes” 2009, Vol. XLVII, No. 4.
- Mccaffrey M., *Entrepreneurship, Economic Evolution, and the End of Capitalism: Reconsidering Schumpeter's Thesis*, „The Quarterly Journal of Austrian Economics” 2009, Vol. 12, No. 4.
- Mises L. von, *Ludzkie działanie*, Instytut Ludwiga von Misesa, Warszawa 2007.
- Nassif V.M.J., Ghobril A.N., de Silva N.S., *Understanding the Entrepreneurial Process: a Dynamic Approach*, „Brazilian Administration Review”, 2010, vol.7, No. 2.
- Nikolova E., Simroth D., *Does cultural diversity help or hinder entrepreneurs? Evidence from eastern Europe and central Asia*, EBRD Working Paper No. 158, 2013.
- Polacy o gospodarce wolnorynkowej*, Komunikat z badań CBOS, nr 31, Warszawa 2014; http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2014/K_031_14.PDF (data dostępu: 16.04.2014).
- Sobel R.S., Dutta N., Roy S., *Does cultural diversity increase the rate of entrepreneurship?*, „Review Austrian Economics” 2010, vol. 23.
- Szomburg J., *Wartości lekarstwem dla Polski* [w:] *System wartości i norm społecznych podstawą rozwoju Polski*, IBnGN, Gdańsk 2005.
- Winiecki J., *Transformacja postkomunistyczna. Studium przypadku zmian instytucjonalnych*, Wyd. C.H.Beck, Warszawa 2012.
- Witkowski S.A., *Psychologiczne predyktory przedsiębiorczości* [w:] *Innowacyjna przedsiębiorczość. Teorie, badania, zastosowania praktyczne, perspektywa psychologiczna*, red. A. Strzałecki, Academica Wyd. SWPS, Warszawa 2011.
- World Values Survey Wave 6: 2010–2014*; <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> (data dostępu: 29.04.2014).
- Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, GUS, Warszawa z lat 1996–2014*.